

Ulighed er et centralt emne i dansk rusmiddel-forskning

Konsekvenser af ulighed i samfundet kan ses i mange sammenhænge, når man beskæftiger sig med rusmiddelforskning, bl.a. rusmiddelbrug, -distribution, -policy, -behandling og -forebyggelse. Til trods for at Danmark er et af de mest lige lande i verden, er ulighed stadig en kritisk faktor, der påvirker mange mennesker.

AF JONAS STRANDHOLDT BACH, MARGIT ANNE PETERSEN, JEANETT BJØNNES,
SIRI MØRCH PEDERSEN, SIF INGIBERGS DOTTIR MOGENSEN, KIRSTEN SØNDERGAARD FREDERIKSEN,
THOMAS FRIIS SØGAARD OG BIRGITTE THYLSTRUP

Jonas Strandholdt Bach er antropolog og adjunkt ved Center for Rusmiddelforskning

Jeanett Bjønness er antropolog og lektor ved Center for Rusmiddelforskning

Sif Ingibergsdottir Mogensen er sociolog og ph.d.-studerende ved Center for Rusmiddelforskning

Thomas Friis Søgaard er antropolog og lektor ved Center for Rusmiddelforskning

Margit Anne Petersen er antropolog og lektor ved Center for Rusmiddelforskning

Siri Mørch Pedersen er antropolog og ph.d.-studerende ved Center for Rusmiddelforskning

Kirsten Søndergaard Frederiksen er sociolog og adjunkt ved Center for Rusmiddelforskning

Birgitte Thylstrup er psykolog og lektor ved Center for Rusmiddelforskning

Ulighed er et komplekst begreb, og ulighed kan tage mange former. Inden for rusmiddelforskningen fokuseres blandt andet på social ulighed, for eksempel i forhold til konsekvenserne af et højt eller problematisk forbrug af rusmidler, og økonomisk ulighed. **Rusmiddelforskning kan således fokusere på, hvordan de risici og skader, som et rusmiddelbrug kan forårsage, er ulige fordelt, forstået på den måde, at mennesker, der i forvejen er i strukturelt sårbare positioner i samfundet, i højere grad oplever negative konsekvenser forbundet med rusmiddelbrug.** Det kan være, hvordan brugen udfolder sig og erfares, risiko for afhængighed og overdoser, og hvordan og om man kommer ud af sit forbrug og modtager den rette behandling (1).

Social og økonomisk ulighed er ofte forbundet. Der er indikationer på, at nogle typer af rusmidler får tillagt højere social status – og dermed ofte også økonomisk – end andre, hvilket ofte hænger sammen med, at de bruges af grupper med højere social status. Kokain har fx i perioder været et højstatus-rusmiddel blandt rusmiddelbrugere, blandt andet fordi det har været dyrt at købe, men også fordi det var forbundet med en ide om, at brugerne var succesrige forretningsfolk eller berømtheder. På samme måde, men i den modsatte ende af den sociale skala, har det at ryge forarbejdet kokain (crack) historisk set været associeret med en kriminel og udsat position i samfundet og været forbundet med en del fordomme, stigma og eksklusion fra resten af samfundet (2). Psykedeliske stoffer er på mange måder også et socialt segmenteret rusmiddel, der anvendes til mange forskellige formål og af mange forskellige grupper, tradi-

tionelt set brugt af såkaldte 'hippier' og spirituelle personer. Her er dog sket en udvikling, hvor brugen i stigende grad også forbindes med mere 'mainstream-brugere', der har et karriermæssigt eller personligt funktionelt mål med deres rusmiddelbrug (3). Alkohol har en unik status som et særligt udbredt, og legalt, rusmiddel, hvor nogle typer af alkohol som fx 'specialøl' har højere status end andre typer øl.

Ulighed giver forskelle i sundhed, velfærd og ophold i offentligt rum

Et af de områder, forskningslitteraturen peger på inden for temaet ulighed og rusmidler, handler om stofbrugere, som er i rusmiddelbehandling, og som kan have svært ved 'at komme tilbage' i samfundet. Inklusion i samfundsmæssige aktiviteter såsom uddannelse, job og sociale aktiviteter støder ofte på barrierer. Selvom det er en del af behandlingssystemets ansvarsområde, er det ofte svært at hjælpe stofbrugere med at undgå stigma og skabe håb. Nogle af udfordringerne handler dog også om, at systemet nogle gange synes at fastholde dem i en behandling, der ikke altid er realistisk og rettet mod det, de rent faktisk har behov for for at trives og blive mere aktive medspillere i samfundet.

På Center for Rusmiddelforskning ser vi disse barrieremæssige typer af ulighed i mange af vores forskningsprojekter, både implicit og eksplicit, fx i et pilotprojekt om udsatte rusmiddelbrugere i hjemmepleje og hjemmesygepleje. Her undersøger vi ulighed i sundhed set gennem møderne mellem ældre rusmiddelbrugere og plejepersonalet. Formelt set skal alle ældre, plejkrævende mennesker behandles lige og

have de tilbud, de er berettigede til ud fra deres livssituation, og det viser vores foreløbige data også, at personalet bestræber sig på. Men i praksis kan en konsekvens, i et system, som er presset på tid og personale, være, at de ældre mennesker, som er bedst til at tale egen sag samt agere efter personalets anvisninger og forventninger, får flere og bedre tilbud end de ældre, der bliver set som 'besværlige', 'påvirkede', 'aggressive', 'modvillige' eller ikke kender de rette kanaler at gå igennem. Forskellen skaber risikoen for en øget ulighed i sundhed, som blandt andet kommer til udtryk i antallet af forventede leveår. Mennesker med lange uddannelser og højindtægtsgrupperne har flest forventede leveår og stigende levealder, mens lavindtægtsgrupperne, hvor mange rusmiddelbrugere befinder sig, har færrest forventede leveår.

Også i byerne kommer ulighed til udtryk. I antologien 'Byen og Rusmidlerne' (4) satte Center for Rusmiddelforskning fokus på, hvordan byrummet og rusmidler er vævet sammen. Her kan man blandt andet få et indblik i det hårde liv på gaden på Vesterbro for kvindelige rusmiddelbrugere, som ofte udsættes for vold og seksuelle overgreb. Et andet kapitel behandler konflikten om, hvem der må opholde sig på Klostertorvet i Aarhus, hvor handelsliv og kommune i flere år har arbejdet på løsninger, der skal forebygge, at grupper fra byens stof- og alkoholmiljøer samles på torvet. På torvet er der steder, typisk med udskænkning, hvor man kan sidde og drikke, hvis man har penge, mens der kan være begrænsninger på, hvem der ellers må opholde sig hvor og hvornår på torvet, og hvilken adfærd der tolereres. Nogle steder i de danske byer må man fx ikke drikke på gaden, og nogle steder bliver der slået hårdt ned på synligt indtag af illegale rusmidler. På den måde er også adgangen til byens rum ulige fordelt.

Forskning i hverdagsliv blandt udsatte mennesker i Danmark, der bruger illegale stoffer, er endnu et sted, hvor ulighed træder frem. Forskere fra Center for Rusmiddelforskning, i samarbejde med forskere fra Københavns Professionshøjskole og Kompetencecenter for Dobbelt diagnoser, udgav i 2022 en bog om marginaliserede stofbrugeres hverdagsliv, stofmiljøer og adgang til velfærdstilbud (5). Her beskrives, hvordan de problemer og udfordringer, som udsatte personer, der bruger stoffer, oplever, også skyldes andre forhold end stofferne, nemlig politiske, økonomiske og sociale forhold. Et af fundene er, at nogle udsatte

stofbrugere oplever barrierer, der gør, at de ikke altid modtager den hjælp, de har ret til og brug for. Eksempelvis har nogle svært ved at leve op til de regler og krav, der er forbundet med substitutionsbehandling (behandling med medicin til 'erstatning' for illegale rusmidler), så for at få den substitutionsmedicin, de har brug for, er de nødt til at skaffe den på gaden.

Et andet alvorligt emne i rusmiddelforskning, hvor ulighed er en afgørende faktor, er i forhold til, hvilke mennesker der er mest udsatte for vold i samfundet. Mennesker i rusmiddelbehandling har for eksempel markant større risiko for at blive udsat for vold sammenlignet med mennesker uden for behandling. Nogle af de særlige risikogrupper er mennesker, som tidligere har været udsat for vold, har en alvorlig psykisk lidelse, tilhører minoritetsgrupper eller er kvinder (6). Vi ved også, at socialt udsatte mennesker, der færdes i miljøer med stort indtag af rusmidler, er i større risiko for at blive udsat for vold end majoritetsbefolkningen. Dette gælder eksempelvis socialt udsatte personer med grønlandsk baggrund og udsatte stofbrugere, der er hjemløse, og denne ulighed kan betragtes som en 'sikkerhedskløft' mellem majoritetsbefolkning og socialt udsatte mennesker (7). Skævheden kan synes særlig paradoksal i en velfærdsstat som Danmark, der er meget optaget af befolkningens sikkerhed og tryghed.

Der er også en skævhed i form af den ulighed, som personer, der bruger stoffer, oplever ift. sundhed, velfærd og adgang til offentlige rum. Eksempelvis peger international forskning på, at kvinder samt kønsdiverse personer, der bruger stoffer, oplever en større risiko for vold og seksuelle overgreb end mænd, der bruger stoffer, hvorfor de to første grupper til tider fravælger skadesreducerende lavtærskeltilbud (9) – fx stofindtagelsesrum – grundet frygt for fare. For at forstå, hvordan ulighed rammer skævt blandt personer, der bruger stoffer, er det vigtigt at se på forskelle i klasse, køn, etnicitet, seksualitet, race, alder, handicap og statsborgerskab. Kombinationen af disse faktorer kan netop tilsammen være med til at øge den ulighed, som personer, der bruger stoffer, møder i form af diskrimination, stigmatisering, vold og barrierer ift. adgang til behandling og skadesreducerende indsatser (indsatser, der har til formål at reducere den skade, der kan opstå som følge af stofbrug) (8).

Ulighed spiller en særlig rolle ift. børn og unge

Dele af rusmiddelforskningen peger på, at økonomiske motiver og handlinger samt køn, klasse og uddannelsesbaggrund spiller en vigtig rolle i forhold til ulighed, med særligt fokus på børn og unge. Forskning har vist, at socioøkonomisk marginalisering og kulturel diskrimination er nogle af de faktorer, som kan drive unge ud i handel med illegale rusmidler. Herudover peger studier også på, at nogle erfarne stofsælgere bevidst går efter socialt udsatte unge, når de skal rekruttere nye medarbejdere (10). Disse unge er ofte dobbelt udsatte, da de udover at være samfundsmæssigt marginaliseret også ofte tildes en underordnet position i den illegale narkotikaøkonomi, hvor de typisk sættes til at udføre de mest risikofyldte opgaver.

Et andet område, hvor ulighed i samfundet påvirker børn og unge, er ift. konsekvenser af forældres brug af alkohol og stoffer. Konsekvenser af forældres alkohol- og stofbrug for børn og unge er som udgangspunkt ikke et diskriminerende fænomen forstået på den måde, at det er en problemstilling, som rammer bredt på tværs af sociale og økonomiske skel. Således er familier, hvor forældrene har rusmiddelproblemer, både at finde blandt forældre med en kortere uddannelsesbaggrund (19 % med kun en folkeskoleeksamen og 51 % med ungdoms-/erhvervsuddannelse) og med en mellem- og længerevarende uddannelsesbaggrund (31 %). Men ulighed spiller ind på konsekvenserne af forældres rusmiddelbrug på den måde, at de unge har meget ulige forudsætninger i deres skolegang og i starten af deres voksenliv, alt efter om de kommer fra en familie med rusmiddelproblemer eller ej. Således har en gennemsnitlig pige, som kommer fra en familie, hvor forældrene bor sammen uden rusmiddelproblemer, et karaktergennemsnit ved folkeskolens afgangseksamen på 7,4, mens det falder til 5,79, hvis hun kommer fra en familie med en lang række problemer, herunder forældre med rusmiddelproblemer. Ligeledes har unge fra familier med rusmiddelproblemer væsentlig højere sandsynlighed for at få problemer med uddannelse, deres fysiske og psykiske helbred samt med kriminalitet (11).

Unge køn og seksualitet er ligeledes vigtige temaer i forskning om ulighed, rusmidler og samfundet. I et forskningsprojekt fra Center for Rusmiddelforskning om unge, alkoholpåvirkning og seksuelle grænser er det tydeligt, at især unge

kvinder udsættes for adskillige former for grænseoverskridende adfærd i nattelivet (4). Men det er ofte overset, at også mænd føler sig sårbare, dog på andre måder end kvinderne. Det kan være svært for mænd at 'få lov til' at sige nej, fordi der er en normativ og stereotyp forventning om, at mænd altid har lyst til sex. I projektet blev det også tydeligt, at mange unge mænd er bekymrede for, uretmæssigt, at blive anklaget for sexchikane eller seksuelle overgreb (12). Omvendt kæmper unge kvinder ofte med at finde balancen mellem at ville udleve deres seksuelle frihed gennem beruselse og samtidigt at skulle leve op til normen om 'den pæne pige'. Dette kan resultere i, at de går med til seksuelle situationer, de bagefter fortryder. Unge mænd og kvinder i nattelivet er således udsatte på forskellige måder.

I et forskningsprojekt om unge kvinders udveksling af sex eller intimitet for penge og gaver (også kaldet sugardating eller byttedating) med ældre mænd er ulighed ligeledes tydelig på flere måder (13). Projektet viser, at de unge, der byttedater, er langt mere socialt udsatte end andre unge, bl.a. med hensyn til opvækstvilkår, uddannelse, psykisk sundhed og rusmiddelbrug. Derudover viser studiet også, at de unge, der er mest socialt udsatte, også er dem, der har sværest ved at sige nej eller at bede om hjælp og dermed oftere udsættes for grænseoverskridende adfærd.

Ulighed er en væsentlig faktor i rusmiddelforskning

Selvom meget af den forskning, vi udfører på Center for Rusmiddelforskning, ikke direkte fokuserer på ulighed, er det tydeligt, at forskellige former for ulighed optræder som centrale aspekter af at forstå og arbejde med rusmiddelrelaterede problematikker. **International forskning peger på langt større uligheder i andre samfund end i Danmark, men det er stadig vigtigt at undersøge og diskutere, hvordan vores velfærdssystem også rummer uligheder, på trods af at det er bygget op som en struktur, der skal værne om og sikre lighed mellem mennesker.** På nogle måder kan vores samfundsstrukturer af og til skjule de uligheder, der eksisterer, og derfor er det vigtigt at inkludere disse indsigter i både forskning og praksis.

Center for Rusmiddelforskning har de seneste år haft en 'kvalitativ læsegruppe', hvor forskere fra centeret mødes for at diskutere de mange forskellige måder at forstå forhold mellem rusmidler, mennesker og samfund på med udgangspunkt i kvalitativ forskning. I efteråret 2022 har læsegruppen haft fokus på 'ulighed'. I denne artikel berører læsegruppen nogle af de aspekter af ulighed, som vi beskæftiger os med, og giver et indblik i, hvordan ulighed tit hænger sammen med rusmidler.

Referencer:

- (1) Reinerman, C., & Granfield, R. (2014). Addiction Is Not Just a Brain Disease: Critical Studies of Addiction. In C. Reinerman & R. Granfield (Eds.), *Expanding Addiction: Critical Essays* (pp. 13-34). Routledge
- (2) Reinerman C, Levine HG. Crack in the rear-view mirror: deconstructing drug war mythology. *Social Justice*. 2004;182-199.
- (3) Petersen, MA (2021) Psykedeliske stoffer i små og store doser bruges til terapi og selvudvikling. STOF nr. 38, Aarhus Universitet.
- (4) Houborg, Kammersgaard, Bach & Bancroft (red.) 2022. *Byen og rusmidlerne: Oplevelser, konflikter og regulering*. Aarhus Universitetsforlag.
- (5) Houborg, Esben, Kronbæk, Mette; Kappel, Nanna; Fahnøe, Kristian R.; Johansen, Katrine S.; Pedersen, Siri M Aarhus. *Marginaliserede stofbrugeres hverdagsliv i København – stofmiljøer og velfærdstilbud*. Center for Rusmiddelforskning, Aarhus Universitet, 2022.
- (6) Seid, AK, Hesse M, Houborg E, Thylstrup B. (2022). Substance Use and Violent Victimization: Evidence from a Cohort of >82,000 Patients Treated for Alcohol and Drug Use Disorder in Denmark. *Journal of Interpersonal Violence*. ;37(13-14).
- (7) Huey, L. (2017). *Invisible Victims: Homelessness and the Growing Security Gap*. University of Toronto Press.
- (8) Collins, Alexandra B. et al. "The Intersectional Risk Environment of People Who Use Drugs." *Social science & medicine* (1982) 234 (2019): 112384-112384. Web.
- (9) Boyd, Jade et al. (2020) "Bed Bugs and Beyond": An Ethnographic Analysis of North America's First Women-Only Supervised Drug Consumption Site." *The International journal of drug policy* 78: 102733-102733. Web.
- (10) Søgaard, T. F., Bræmer, M. H & Pedersen, M. M (2020). Drug supply, violence and exploitation of vulnerable groups in Denmark. Lisbon: The European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction, p. 60.
- (11) Frederiksen, K. S., Hesse, M., Brummer, J., & Pedersen, M. U. (2022). The impact of parental substance use disorder and other family-related problems on school related outcomes. *Drug and Alcohol Dependence Reports*, 3, 100041. <https://doi.org/10.1016/j.dadr.2022.100041>
- (12) Petersen, MA, S. Borup, S. Schrøder, A. Bogren & G. Hunt (2022) *Selvom unge mænd er udsat for seksuelle krænkelser, føler de sig ofte ikke som krænkede. De frygter mere at blive anklaget for at være krænker selv*. STOF, Aarhus University.
- (13) Bjønness, J., Bræmer, M., & Groes, C. (2022). *Byttedating i Danmark*. Aarhus Universitet.